

Dinamik Rekabet ve Girişimsel Keşif: Kirzner'in Piyasa Süreci Teorisi¹

Ahmet İhsan KAYA

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Bölümü Öğrencisi
ahmetihsankaya@gmail.com

Özet

Piyasa süreci teorisi, Avusturya İktisat Okulu geleneğinin takipçileri tarafından, somut piyasaları açıklayabilmek amacıyla neo-klasik fiyat teorisine alternatif olarak geliştirilmiştir. Denge kavramına yoğunlaşan neo-klasik analizin tersine piyasa süreci teorisi, dengesizliği ve dengeye yönelimi incelemeye çalışır. Bunu yaparken, neo-klasik iktisadın fiyat teorisinde görmezden gelinen kısıtlı bilgi, zamanın getirdiği belirsizlik ve piyasada oluşan belirsizlikleri gidermede girişimciliğin rolü Israel Kirzner'in analizinin temellerini oluşturur. Çalışmada Kirzner'in rekabet ve girişimcilik teorisi, Mises ve Hayek'in katkılarıyla birlikte ele alınmaktadır. Çalışma, bu yönüyle Kirzner'in piyasa süreci teorisine bir giriş niteliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: piyasa süreci, Avusturya iktisat okulu, Israel Kirzner, girişimcilik, denge analizi

JEL Sınıflaması:B31, B53, D83

Dynamic competition and enterprising discovery: Kirzner's market process theory

Abstract

Market process theory is designed by the followers of Austrian School tradition as an alternative to neo-classic price theory in order to explain perceptible markets. Contrary to neo-classic economy which focuses on the concept of equilibrium, market process theory seeks to explore unequilibrium and direction to equilibrium. While doing so, the role of enterprenuer in dealing with limited information which is not taken into consideration in the price theory of neo-classice conomy, uncertainty-because of time and uncertainty which occurs in market underpins Israel Kirzner's analyses. In the study, Kirzner's competition and entrepreneurship theory is discussed with the contributions of Mises and Hayek. The study constitutes an introduction to market process theory of Kirzner.

Keywords: market process, Austrian school, Israel Kirzner, entrepreneurship, equilibrium analyze

JEL Classifications: B31, B53, D83

¹Değerli eleştiri ve yorumlarından dolayı Yard. Doç. Dr. N. Emrah AYDINONAT'a teşekkür ederim.

1. Giriş

ABD’de emlak piyasasında çıkıp dünyaya yayılan küresel kriz sonrasında ana akım iktisat teorisi ciddi şekilde sorgulanmış ve iktisadi süreçleri açıklama noktasında alternatif yaklaşımlara yönelim ağırlık kazanmıştır. Özellikle Avusturyacı konjonktür dalgalanmaları teorisinin küresel krizi açıklamak konusunda yetkin olduğu iddiası (Bocutoğlu ve Ekinci, 2010), Avusturya İktisat Okulu’nun öğretilerini² yeniden gündeme getirmiş, bu bağlamda geleneğin öncü isimleri tekrar popüler hale gelmiştir. Avusturya iktisadının tezlerinin anlaşılması, her şeyden önce geleneğin “piyasa” kavramına yaklaşımının anlaşılmasını gerektirir.

Modern iktisat biliminin ilgi alanına dâhil olan konularda, iktisatçılar arasında oldukça farklı yaklaşımlar olsa da, piyasaları açıklamada temel arz-talep kanununun yaygın bir genel kabule sahip olduğu söylenebilir. Dünyanın her yerinde iktisat öğrencilerine okutulan mikro iktisat ders kitaplarında neo-klasik iktisadın temel varsayımlarından hareketle arz ve talebin oluşumu ve kanunun bir sonucu olarak işleyişine müdahale edilmemiş piyasalarda oluşan optimum bir dengeden söz edilir. Dahası, bu çalışmada konu edinilen Kirzner da, kendi teorisine yapılan eleştirileri cevapladığı bir makalesinde (Kirzner, 2001a), neo-klasik arz-talep kanununun önemini belirtmek için *“eğer öğrenciler ekonomiden sadece bir derse tabi tutulmak zorunda olsaydı; umardım ki bu ders klasik arz ve talep dersi olsun”* yazmıştır. Bütün bunlara rağmen, ana akım iktisadın arz-talep dengesinin oluşumuna ilişkin ikna edici bir açıklama yapamaması, gerçek piyasaları anlama çabasında bizi yanlış sonuçlara ulaştırabilir. Piyasalarda denge, belirli koşullar ve aşamalar gerektiren bir süreç sonucunda oluştuğundan, dengeyi açıklamak için, dengenin gerektirdiği koşullar ve aşamalara ilişkin ikna edici bir argüman sunulması gerekmektedir. Avusturya Okulu açısından ana akım iktisat teorisindeki eksik halka, ana akım iktisadın dengeye yönelim hakkında herhangi bir teorik tartışmaya girmemesidir.

²Avusturya İktisat Okulu’nun temel fikirleri, tarihsel gelişimi, metodolojisi ve iktisadi düşünceye katkıları için Kirzner (1994), Yay (2004) ve Acar (2010)’a bakılabilir.

Bu çalışmada Avusturya İktisat Okulu geleneğinin “piyasa süreci” teorisi Kirzner’in rekabet ve girişimcilik anlayışıyla ele alınacaktır. İlk olarak “piyasa süreci” analizinin yerleşik piyasa analizinden farkı ortaya konacak, daha sonra Avusturyacı geleneğin öncü iki düşünürü olan Ludwig vonMises ve Friedrich A. vonHayek’in piyasa süreci teorisine yaptığı katkılar incelenecektir. Son olarak Kirzner’in neo-klasik piyasa analizine karşı Mises ve Hayek’in teorilerinden yola çıkarak geliştirdiği rekabet ve girişimcilik teorisi anlatılacaktır.

2. Piyasa Sürecive Kirzner’in Düşünsel Öncüleri

Piyasa süreci teorisi (dinamik rekabet ve girişimsel keşif piyasa süreci), kökenleri Carl Menger’e dayanan ve iktisat literatüründe Avusturya İktisat Okulu olarak nitelendirilen geleneğin metodolojisi ve fikirleri üzerine kurulmuştur. Önceleri merkezi planlı ekonomiye ve Keynesyen müdahale politikalarına eleştirilerle başlayan piyasa süreci yaklaşımı, Mises, Hayek ve Kirzner’in önemli katkıları sonucunda zamanla temel prensipleri üzerinde ayrıntılı açıklamaların yapıldığı genel bir teori haline almıştır. Teorinin ayırt edici özelliği, iktisadi faaliyetleri açıklarken matematiksel modeller kullanarak denge kavramına yoğunlaşmak yerine subjektif bir yaklaşımla analiz merkezine “amaçlı insan eylemi”ni oturtarak piyasaların oluşumunu incelemesidir.

Piyasa süreci teorisine göre bireyler amaçlarına ulaşmak için plan (*planned activity*) yapar, bu planlarını sınırlı bilgileri ve sürekli değişen zaman içinde gerçekleştirirler. Teorinin analize zaman boyutunu eklemesi, bireylerin öğrenme süreçlerini ve tecrübe yolu ile elde edilen bilgi birikimini de piyasa sürecine dahil eder. Bunun anlamı, piyasanın devamlı değişim halinde olan ve sürekli olarak evrilen bir süreç olmasıdır. “Süreç” kavramının doğal uzantısı, herhangi bir piyasada oluşan optimum fiyat ve miktar bileşenini ifade eden noktanın önceden herhangi bir şekilde bilinmemesidir. İktisadi aktörler tarafından gerçekleştirilen her yeni faaliyet, yeni planlara ve bilgi birikiminde değişimlere yol açar (Oğuz, 2005: 256). Piyasada sürekli olarak meydana gelen değişimler, beklentileri, planları ve var olan bilgiyi yeniden değiştireceğinden herhangi bir zamandaki denge fiyatını ve miktarını bulmaya çalışmak da anlamını kaybetmektedir. Denge değerlerini

bulmak yerine Avusturya ekolü, bireysel piyasa katılımcılarının kararlarının birbirleriyle nasıl uyumlu hale geldiklerini sorgulamayı esas alır. Oğuz'un (2005: 247) deyişiyle iktisadi analizin temel problemi *sürekli değişen bir ortamda yaşayan ve kısmen bilgisiz olan insanların piyasada nasıl davrandıkları ve nasıl düzen içerisinde işleyen bir ekonomi ortaya çıkarabildikleridir*. Bu bakış açısına göre piyasa ekonomisinin esas işlevi de, modern ders kitaplarında yazdığı gibi veri/kıt kaynakların etkinliğini sağlamak değil; toplumdaki bireylerin iktisadi bilgileri, kararları ve faaliyetleri arasındaki koordinasyonu sağlamaktır (Kirzner, 1973: 6).

Piyasa süreci teorisinin bilgi ve piyasa anlayışlarına ilişkin bu farklı yaklaşımı, onu, rekabet, girişimcilik ve denge kavramlarına bakış noktasında neo-klasik teoriden oldukça farklı sonuçlara ve açılımlara götürmektedir. Genel çerçeve olarak Kirzner (1973)'da değerlendirilmiş olan piyasa sürecinin denge anlayışına girmeden önce teorisinin beslendiği iki temel kaynağa, Mises ve Hayek'in katkılarına bakalım.

2.1. Mises'in piyasa anlayışı ve girişimciliği

Mises, bir sosyal sistem olan piyasa ekonomisini, "praksiyoloji" (*praxeology*) adını verdiği "insan davranışlarının genel bilimi" anlayışından hareketle açıklamıştır. İktisat ise insan davranışlarınca şekillenen bir sosyal bilim olduğundan, praksiyolojinin bir alt dalıdır. Praksiyoloji, iktisadın tamamen aksiyomatik mantığa dayalı teorilerden oluşmasını ve ampirik test edebilirliğin gereksizliğini savunan bir metodolojik yaklaşımdır (Yay, 2004: 11).

Praksiyolojinin temel hareket noktası, "*insan eylemde bulunur*" önermesidir. Bireyin temel hareket güdüsü ihtiyaçlarını karşılamak ve içinde bulunduğu durumu iyileştirmektir. Bu amaca uygun olarak bireyler, o anda piyasa hakkında sahip oldukları bilgi kısıtları çerçevesinde, araçlar arasında rasyonel tercihte bulunurlar. Neo-klasik iktisadın "rasyonel birey" varsayımını kısıtlı araçlar altında optimal kararı veren "*homo-economicus*" kavramında soyutlaştırdığı göz önünde bulundurulduğunda, Mises'in yaklaşımı farklı bir perspektif sunmaktadır:

“[...] bireyin amaçlı davranışta bulunma postülası, neoklasik iktisattaki, karşılaştığı tercihler demeti hakkında tüm bilgiye sahip, zevkleri veri, tercihleri arasında tutarlılık olan, zaman ve zevklerdeki değişmelerin kendisine dışsal kabul edildiği rasyonel bireyle karıştırılmamalıdır. Bireyin kendini daha iyi bir durumda sayacağı bir amacı seçmesi ve seçtiği araçların bu amaç için uygun olduğunu düşünmesi, bunların a posteriori böyle olacağı anlamına gelmez. Dolayısıyla, sonuçta amaçlananın gerçekleşmesi oldukça mümkündür.” (Yay, 2004: 12)

Praksiyoloji, bireylerin tercih ettikleri eylemin başarı veya başarısızlığı, doğruluğu veya yanlışlığı konusunda hiçbir şey söylemez. Mises’in insan eyleminin rasyonel olmasından anladığı, o eylemin rasyonel bir varlığın eylemi olmasıdır, bireyin dışındaki bir aklın söz konusu eylemin akli sayılması için koyabileceği kıstaslara uygun olması değildir. *“Nitekim Mises, bir bireyin eylemlerinin mutlak rasyonelliğinin o bireyin kendi sınırları çerçevesindeki bir rasyonellik olduğunu ve hiç kimsenin buna dayanarak kendi ölçülerini ve değer sistemlerini başkalarına empoze edemeyeceğini, evrensel geçerliliği olan zorlayıcı değer sistemleri geliştiremeyeceğini vurgular”* (Yayla, 2002: 188).

Öte yandan tüm iktisadi faaliyetler zaman alır ve bireylerin faaliyetleri zamanın getirdiği belirsizlik içerisinde sürekli değişme eğilimindedir. Belirsizlik altında rasyonel karar vererek piyasa sürecini şekillendiren unsur “girişimcilik”tir. Girişimci, tüketicilerin tercihlerini ve taleplerini iyi okuması ve kendi üretim kararlarını buna göre şekillendirmesiyle piyasa sürecini yönlendirir. Bu anlamıyla da piyasa ekonomisinin olmazsa olmaz unsurlarından biridir. Bununla birlikte Mises girişimciliğe, yerleşik anlamından oldukça farklı bir şekilde yaklaşır. Mises’e göre kâr peşinde koşan spekülative faaliyet, girişimciliğin özünü oluşturmaktadır. Yay’dan (2010: 38) aktarırsak Mises’e göre *“iktisatta girişimcilerden söz edildiğinde insanlar değil, belirli işlevler kast edilir. Girişimcilik, piyasadaki değişmelere/gelişmelere göre faaliyette bulunma anlamını taşır.”* Bu nedenle girişimci denilince kapitalist, yönetici, işveren veya üretici akla gelmemelidir. Bu aktörlerden her biri piyasadaki değişmelere göre kararlarını ve faaliyetlerini şekillendirdikleri takdirde az ya da çok girişimci sayılır (Yay, 2010: 38).

Mises'in modelinde girişimcilik, özel mülkiyet ve fiyat mekanizması unsurlarıyla birlikte anılır. Piyasa sürecinde fiyat mekanizması neyin, ne kadar üretileceği ve tüketileceği konusunda sinyal gönderir. Bir mal veya hizmetin üretim miktarı tüketicilerin ihtiyaç duyduklarından fazlaysa, yani arz talebi aşmışsa fiyatlar düşer; o malın veya hizmetin üretilmesinden kaynaklanan kâr olanakları azalır ve girişimciler başka malların üretimine yönelir. Ters durumda, yani talep arzı aşmışsa fiyatlar yükselir, o piyasadaki kâr olanaklarını fark eden üreticiler ilgili piyasaya dâhil olarak üretimi artırır; bunun doğal sonucu da fiyatların düşmesi ve arz-talep dengesinin sağlanmasıdır (Kirzner, 2000: 67).

Arz-talep dengesinin oluşması açısından ilk bakışta Mises'le yerleşik iktisadın arz-talep dengesi arasında bir fark yok gibi görünür. Gerçek dünyada fiyatlar, Mises tarafından, bir arz-talep dengesini yansıttığı olarak tanımlanır; bu fiyatlar fiilen talebin büyüklüğü ile arzın büyüklüğünü eşitler, engellenmemiş piyasada arz ve talebin eşit olduğu seviyeden herhangi bir sapışı kendi kendine ortadan kaldırır. Ancak, Mises'e göre aynı zamanda veri bir tarihteki piyasa fiyatları, "nihai hareketsizlik durumu"nu karakterize eden hayali fiyatların aksine, "yanlış fiyatlar" olarak görülür (Aktaran, Kirzner, 2010: 8):

"Bu yanlış fiyatları tadil eden ve bu fiyatların, tüketicilerin temel teşkil eden tercihlerini daha yakından ve 'doğru olarak' yansıtan fiyatlarca yerlerinden edilmelerini temin etmeye eğilim gösteren şey, kâr peşindeki girişimcilerce yönlendirilen, işte bu piyasa sürecidir. Bu süreci teşvik eden şey, mevcut piyasaca yaratılan kaynak dağılımı düzeninin 'ideal' bir durum olmadığını girişimcilerce fark edilmesidir."

Buradan hareketle Mises'in piyasa anlayışında iki farklı denge olduğunu görüyoruz: Bir yanda engellenmemiş piyasada kısa dönemde oluşan "basit hareketsizlik durumu", diğer yanda nihai anlamda değişimin olmadığı, fiyatların istikrarlı olduğu "nihai hareketsizlik duru-

mu” (düzenli olarak aynı şekilde dönen ekonomi/*evenlyrotatingeconomy*) söz konusudur.³

Mises’in dünyasında sürekli dengede olan “arz-talep”, ana-akımdaki gibi arz-talep eğrilerine tekabül etmez. Herhangi bir durumda, var olan karşılıklı yarar sağlayacak ticaret olasılıklarının farkında olan potansiyel işlemcilerin bu fırsattan faydalanmak üzere harekete geçirileceklerine işaret eder. Bir kez bu fırsatlar yakalandığında ve kullanıldığında piyasa faaliyeti durur ve “basit hareketsizlik durumu”na ulaşılır (Kirzner, 2010: 9). Öte yandan ulaşılan bu “basit denge”, gelecek hakkında belirsizliklerin ortadan kalktığı, ideal kaynak dağılımının olduğu, fiyatların sürekli istikrara sahip olduğu bir mükemmel durum tasviri değildir; zaten Mises’e göre bu durum pek olası değildir. Ancak böylesi mükemmel bir durumun (nihai hareketsizlik durumu) Mises’in düşünce sisteminde önemli bir yeri vardır. Bu durum, bir karşılaştırma ve hareket noktasıdır. Girişimciler tarafından yönlendirilen piyasa süreci, sistemi bu noktaya doğru yöneltme eğilimindedir. Bu eğilim Yay’ın (2010: 34-35) aktardığına göre “[...] *empirik bir gerçek değil, praxeology teorisinden çıkarılan a priori bir ilkedir: İnsanlar var olan rahatsızlıkları gidererek belirli bir huzura varmayı, değişime/faaliyete gerek kalmayacak durgun bir duruma geçmeyi arzularlar.*”

2.2. Hayek’in pratik bilgi anlayışı ve toplumdaki bilginin koordinasyonu

Piyasa süreci teorisinin en önemli unsurlarından bir tanesi de Hayek’in üzerinde önemle durduğu pratik bilginin iktisadi faaliyetlerdeki rolü noktasındadır. Hayek pratik bilgi üzerine yazdığı makalelerde, rekabetin olmadığı bir ortamda toplumda var olan bilginin tümünün koordine edilemeyeceğini; dolayısıyla toplumun iktisadi probleminin yalnızca verili kaynakların nasıl dağıtılacağı değil, toplam olarak hiç kimseye verilmeyen bilginin kullanımı olduğunu iddia etmiştir (Hayek, 2007: 166). Bilginin toplumda kullanımına geçmeden önce Hayek’in pratik bilgi anlayışını açıklamak gerekir.

³Mises’in “basit hareketsizlik durumu”yla ilgili düşünceleri tartışmalıdır. Joseph Salerno, “basit hareketsizlik durumu”nda oluşan fiyatları, dengeden sapmaları ortadan kaldırma noktasında “piyasayı dengeleyici fiyatlar” olarak nitelendirirken (Aktaran, Kirzner, 2010); Tullock (2010), Mises’in “basit hareketsizlik durumu” ile piyasa sürecini çelişik olarak görmüştür. Biz makalenin amacına yönelik olarak Kirzner’in görüşlerini temel alıyoruz.

Pratik bilgi (*practical knowledge*), kısaca tecrübe ve yeti edinme üzerine kurulu olarak, “herhangi bir şeyi yapabilmenin” bilgisi olarak tanımlanabilir (Oğuz, 1999: 93). Formel ifade kalıpları içerisinde aktarılabilen bilgiyi ifade eden teorik bilginin (*propositional knowledge*) aksinepratik bilgi kavramı, yaşam boyu sürekli olarak bizimle beraber olan, gündelik hayatımızı kuşatan ve özellikle de sahip olduğumuz farkına varamadığımız (*tacit*) bilgi olarak nitelendirilebilir. Hayek’in çalışmalarında genel olarak iki tür pratik bilgiye atıf yaptığını görüyoruz:

“Bir yanda, lokal bilgi bulunmaktadır ve bu temel (primordial) bir yapıya sahip değildir. Bunun güzel bir örneği bir girişimcinin piyasanın belli bazı noktaları hakkında sahip olduğu bilgidir. Bu tür bilgiyi, en azından teorik bir çerçevede, formel olarak tanımlamak mümkündür. Diğer yanda, (tacit) bilgi, şeyleri yapabilmenin pratik bilgisini ifade etmektedir. Bir girişimcinin tecrübesi sayesinde bir kâr fırsatını sıradan fiyat farklılıklarından ayırt edebilmesini sağlayan anlayışı ve yorumu bu bilgiye atıfta bulunmaktadır.” (Oğuz, 1999: 99)

Bir işçinin bir aletin ne işe yaradığına ilişkin bilgisi, pratik bilgiyi ifade eder. İnsanlarla iyi geçinmek, bazı değerlere önem vermek veya herhangi bir şeyi yapabilmek hepimiz tarafından bilinen; ancak gündelik hayatımız içerisinde sahip olduğumuz farkında olmadığımız pratik bilgilerdir (Oğuz, 1999: 93).⁴ Oğuz, pratik bilginin elde edilmesini ve hayatımızda kullanılmasını şu örnekle anlatıyor: “*Mesela, gözleri görmeyen bir insan ilk defa bir baston ile karşılaştığında onu anlamaya çalışır. Onun nasıl kullanılacağını pratik olarak öğrenir, onun üzerinde ustalaşır. Bu öğrenme aşamasını geçtikten sonra, ona bir daha dikkat etmez. Baston o kişinin dışsal varlığının bir uzantısı olur. Artık dikkatini bastonun dokunduğu şeylere yöneltilmektedir.*” (Oğuz, 1999: 94)

⁴ Yerleşik iktisatta tarafların mal ve hizmetler hakkında aynı bilgiye sahip olmamaları nedeniyle bir piyasa başarısızlığı olarak görülen “asimetrik bilgi teorisi”ne konu edilen enformasyon (*information*) ile Hayek’in pratik bilgi (*practical knowledge*) anlayışı arasında karşılaştırmalı bir analiz için bkz. (Alp ve Karakaş, 2008).

Yukarıda kısaca tanımlamaya çalıştığımız pratik bilginin piyasa sürecindeki rolü nedir? Hayek'e göre piyasa sürecinde pratik bilgi, bireylerin içinde buldukları durumların bilgisini iktisadi faaliyetlerde kullanmalarına yardımcı olarak öğrenmeyi sağlar. Mesela, girişimcinin bir kâr fırsatını görebilmesi, onun bu fırsatı nasıl değerlendireceğine dair pratik anlayışına ve sahip olduğu tecrübelerle bağlıdır. Bireyler (girişimciler) ekonominin değişik alanlarına dağılmış olarak bulunan fırsatları değerlendirerek kâr fırsatlarını kovalarlar (Oğuz, 1999: 95).

Hayek, çalışmalarında bilgi ve girişimciliği bir arada kullanmıştır. Ona göre mevcut bilginin pratik olan türü, kısıtlı ve yereldir. Bilginin "pratik" olan kısmı piyasada parçalı, dağınık ve değişik noktalarda yoğunlaşmış; sürekli değişen ve aynı zamanda açık olmayan bir yapıya sahiptir (Alp, 2010: 179). Bilginin dağınıklığı her ekonomik durumun kendine has özellikler ve pratik bilgiler taşıması nedeniyledir. Açık olmamasından kasıt da kendi bağlamı içerisinde anlamlı olan pratik bilginin, bağlam dışına çıktığında belirsiz, anlaşılabilir veya ifade edilemez (*inarticulate*) oluşudur (Oğuz, 1999: 100). Bu ortamda piyasa süreci girişimcilere keşif imkanı vererek, rekabet ve fiyat mekanizması ile bireyler arasındaki bilgi farklılığını işleyerek, faaliyet ve amaçları koordine eden dinamik bir araç işlevi görür (Alp, 2010: 179-180). Bu anlamda toplumdaki bilgi, sadece piyasa aracılığı ve piyasada oluşan fiyat mekanizması ile koordine edilebilir ve insanların kullanımına hazır hale gelebilir.

Hayek, merkezi planlı ekonomileri de bu anlayıştan hareketle eleştirmektedir. Pratik bilgi parçalı, dağınık, ifade edilemez olduğundan, doğası gereği istatistiklere giremez; dolayısıyla istatistikî olarak merkezi otoriteye aktarılamaz (Hayek, 2007: 169-170).

3.KIRZNER'IN PİYASA SÜRECİ TEORİSİ

Mises'in öğrencilerinden olan Kirzner, neo-klasik iktisadın denge teorisi üzerine yoğunlaşmıştır. Neo-klasik iktisadın piyasada bireylerin bilgiye anında ve maliyetsiz olarak ulaştıkları varsayımına karşın, Kirzner piyasanın aynı zamanda bir öğrenme süreci olduğuna dikkat çekmiştir. Kirzner'a göre piyasa, birbirlerinden farklı bilgi düzeylerine sahip, kâr fırsatlarını kovalayan girişimcilerin etkin üretimi gerçekleştirebilir.

tirmeye çabaladıkları, bu çabalar sonucu şekillenen arz ve talep eğrilerinin sürekli olarak dengeye doğru hareket ettiği dinamik bir süreçtir. Bu anlamda Kirzner, piyasa süreci teorisinde Hayek'in bilginin dağılımı, koordinasyonu ve bir keşif süreci olarak rekabet kavramı ile Mises'in girişimci teorisini birleştirmeye çalışıyordu (Oğuz, 2001).

Kirzner, 1973 yılında kaleme aldığı "Rekabet ve Girişimcilik" (*Competition and Entrepreneurship*) adlı eserinde neo-klasik denge teorisini, iktisadi hayatı ve piyasayı anlamak noktasında tartışmaya açmak istemektedir. Onun amacı, piyasa kavramını bir süreç olarak değerlendirecek, sürecin içinde rol oynayan rekabet ve girişimcilik unsurlarını anlatmaktır (Kirzner, 1973: 7). Bu bölümde önce Kirzner'ın neo-klasik teoride eksik gördüğü noktalar tam bilgi ve tam rekabet varsayımlarından yola çıkılarak anlatılacak, ardından Kirzner'in girişimcilik ve rekabet anlayışı değerlendirilecektir.

3.1. Neo-Klasik denge analizi ve piyasa süreci

Arz-talep kanununun altında yatan temel önerme, herhangi bir zamanda, 'çok yüksek' bir fiyatın potansiyel satıcıları mallarını satamadıkları için; 'çok düşük' bir fiyatın potansiyel alıcıları da almak istedikleri malları satın alamadıkları için piyasadan çekilmelerinde yatar. Bütün bu alıcı ve satıcıları buluşturan bir 'doğru fiyat' vardır, buna 'piyasa denge fiyatı' denir (Kirzner, 2000: 67). Kanun, serbest piyasada denge fiyatına doğru güçlü bir yönelim oluşacağı meselesi etrafında şekillenir, bu durum Smith'in 'görünmez el'inin de bir sonucudur. Tam da bu önermenin geçerliliği noktasında Avusturya ekolü, geleneksel iktisattan ayrılır.

Ana akım iktisat, homojen mal üreten birçok firmanın oluşturduğu tam rekabet, karar birimlerinin tam bilgiye sahip olması, işlem maliyetlerinin sıfırlığı, analizi zaman kavramından soyutlaması gibi varsayımlarıyla bize dengenin nasıl oluştuğuna ve dengeleme sürecine dair bir açıklama yapmaz. Genel denge teorisini Walras'a göre, "*bireyler piyasaya bazı mal stokları ile ve ticaret amacıyla gelirler. Onların bu tavrına bağlı olarak fiyatlar oluşur. Eğer arz ve talep bu fiyatlarla birbirine eşit olursa hemen bir denge durumu ortaya çıkar. Şayet arz ve talep birbirine eşit değilse, bireyler kendi aralarında yeni sözleşmelere yönelir ve bir süre sonra talep ve arzı eşitleyen denge fiyatına*

ulaşılır. Sonuçta piyasa(lar) dengededir ve yeni bir denge noktası bilindiği zaman bireyler hemen o noktaya geçerler.” (Aktaran, Alp ve Karakaş, 2009: 15). Alp ve Karakaş’a göre bu yaklaşım piyasa sürecinin varlığını ve dolayısıyla rekabetin işlerliliğini açıkça dışlamaktadır. Avusturyacı ekole göre ise arz ve talebin birbirini dengeleyeceği önermesi, geçerliliğini toplumdaki insan ilişkilerini karakterize eden kaçınılmaz bilgi eksiklikleri tarafından hareket ettirilen piyasa sürecinin işleyişinden alır (Kirzner, 2000: 68). Eksik bilgilere sahip aktörlerin tercihlerini birbirleriyle uyumlulaştırma süreci zaman alacağından Walras’ın düşüncesinin aksine bireylerin yeni bir denge noktasına derhal geçmeleri mümkün değildir. Ana akım iktisatta dengeleme sürecinin olmayışına yönelik bir eleştiriyi Kenneth Arrow dile getirerek, standart rekabetçi denge modelinin nasıl dinamik hale getirileceği konusunu Marshall’ın tek mallı rekabetçi piyasa modelinden hareketle tartışmıştır:

“Arrow’a göre rekabetçi denge modelinin mantıksal sorunu, ‘ekonomide herkes fiyatları veri alarak kendi alım satım kararlarını alırken, fiyatlara ilişkin kararı kimin alacağına belirsiz olmasıdır.’ Arrow, bu sorunu ‘tam rekabetin yalnızca denge durumunda geçerli olduğu’ varsayımı ile aşar. Dengeleme/dengeye yönelme sürecinin de, dengesizlik durumunda, negatif eğimli talep eğrisine sahip her üreticinin ‘tekelci’ gibi davranarak optimal fiyat ve miktar bileşimini araması ve diğer tekelci üreticilerin davranışlarını gözlemlemesi ile yaratılacağını ileri sürmüştür. Arrow ayrıca dengesizliğin söz konusu olduğu bir tam rekabet piyasası olamayacağını ileri sürer.” (Yay, 2010: 34)

Avusturya ekolünün dengeleme sürecine ilişkin yorumu, rekabet kavramını neo-klasik analizden farklı bir şekilde ele almasına dayanmaktadır. Bilindiği gibi neo-klasik iktisatta tam rekabet kavramı şu koşulların eşanlı şekilde gerçekleşmesine bağlıdır (Alp ve Karakaş, 2009: 13): (i) Piyasada çok sayıda alıcı ve satıcı olması (atomisite koşulu); (ii) Piyasaya giriş-çıkışların serbest olması (mobilité koşulu); (iii) Alışverişe konu malların aynı nitelikte olması (homojenlik koşulu); (iv) Karar birimlerinin tam bilgiye sahip olması (açıklık koşulu). Modele göre bu varsayımlar geçerli olduğunda, tam rekabet gerçekleşmiş olacak ve piyasa dengede olacaktır. Avusturyacı ekole göre ise

rekabet sürecinde sonuçların önceden görülememesi söz konusudur, aksi halde rekabete gerek kalmazdı. Rekabetin önemi, sonuçlarını önceden göremediğimiz bir olgunun, keşif sürecini beraberinde getirmesinde yatar. Hayek'e göre ekonomi teorisi modeller oluşturarak bu keşif sürecini inceleyebilir ancak modelden çıkan sonuçlar suni olarak kurulan yapılarda test ettirilse bile gerekli bilginin tamamına sahip olunamadığından gerçek hayatta teste tabi tutulamazlar (Alp ve Karakaş, 2009: 14-15).

Öte yandan ana akım denge analizinin tam rekabet modelinde girişimcinin rolü doğru tanımlanmamıştır. Denge noktasında bütün piyasa katılımcılarının kararları tamamen birbiriyle uyumlulaştığından, alıcının kararıyla satıcının kararı birbirine tekabül ettiği için, cevaplanmayan istek ve gerçekleşmeyen plan kalmadığından girişimciye ihtiyaç da yoktur. Bir başka deyişle, girişimci, potansiyel satıcıların ve potansiyel alıcıların yaratacağı olanakları keşfetmekten yoksundur (Kirzner, 1973: 27). Bu yüzden girişimci, piyasa bilgisizliği tarafından meydana gelmiş koordinasyon eksikliğine ve kaynaklar ile üretimdeki etkinsizliklerin yeniden tahsis edilerek düzeltilmesine katkı sağlayamaz. Denge vurgusu yapan egemen iktisat, bu nedenle dengeye doğru yönelişi sağlayan dinamik olarak girişimcinin rolünü gözden geçirir (Kirzner, 1973: 26-27).

Piyasa sürecinde ise ana akımda tanımlanmış olan denge ya analitik olarak mevcut değildir, ya da mükemmellikten uzaktır (Tullock, 2010). Piyasa sürecinde önemli olan denge noktası değil, denge dışı durumlardır. Belli bir zamanda piyasada teknoloji, tüketici tercihleri, üretim miktarı gibi temel verilerde değişiklik olmasa bile; piyasa katılımcılarının almış olduğu kararlar, sistematik olarak ilerleyen süreçlerdeki kararları etkileyecektir. Çünkü her yeni dönemde, bir önceki döneme kıyasla, karar birimleri edindikleri tecrübeyle piyasa bilgisizliklerini (*market ignorance*) giderecek ve daha önce vermiş oldukları yanlış kararları, diğer katılımcıların verdiği doğru kararları dikkate alarak değiştireceklerdir (Kirzner, 1973: 10). Bu da ister istemez iki dönem arasında piyasanın yapısını değiştirecektir. Piyasa sürecinde her yeni dönemde piyasaya ilişkin bir bilgisizlik giderildiğinden ve bir önceki dönemdeki eksiklik kapatıldığından durağan bir dengeden söz etmek mümkün değildir, dengeye doğru sürekli bir yönelim söz konusudur.

3.2. Rekabet ve girişimcilik

Kirzner'a göre dengeye doğru olan bu sürekli yönelim, girişimcilerin kâr fırsatlarını sürekli olarak kovalamasından kaynaklanır. Ekonomi-deki dengesizliklerden kaynaklanan kâr fırsatları herkes tarafından fark edilmez. Girişimci, zamanlar arası geçişte ortaya çıkan bu fırsatları herkesten önce fark ederek değerlendirir. Bir dönemde piyasa katılımcılarındaki bilgisizlikten oluşan alternatif kâr imkânlarını fark eder, sonraki dönemde bu boşluğu doldurarak ekonomiyi dengeye doğru götürür (Oğuz, 2001a: 87). Mises'te girişimcilikten bahsedildiğinde belli yetilere sahip insanların değil, her insanda az ya da çok bulunan işlevlerin kastedildiği hatırlandığında, Kirzner'da girişimciliğin Mises'te ele alınan girişimcilikten farklı bir boyut kazandığını görüyoruz.⁵ Kirzner'ın girişimcilik teorisinin temeli göz açıklık (uyanıklık/*alertness*) kavramında gizlidir. Kirzner'a göre göz açıklık, piyasadaki kâr olanaklarını fark edebilme yetisidir. Girişimciyi diğer bireylerden ayıran özellik de gözü açık olması ve kâr fırsatlarını herkesten önce fark etmesidir.⁶

Öte yandan girişimciliğin ekonomiyi dengeye doğru taşınması piyasa sürecinin rekabetçi yönünü gösterir. Bu anlamda rekabet ve girişimcilik birbirinden ayrı olarak ele alınamaz. Kirzner'ın (1973: 17) ifadeyle söyleysek, “*Rekabet, girişimci piyasa sürecinin doğasında saklıdır; tersiyle ifadeyle edersek, girişimcilik, rekabetçi piyasa sürecinde gizlidir.*”

Ders kitaplarında “piyasada üretilen malların fiyatları ve kalitesini etkileyebilecek herhangi bir gücün yokluğu” şeklinde tanımlanan tam

⁵Avusturyacı ekolden beslenmiş olup, yerleşik iktisattan oldukça farklı bir girişimcilik teorisi geliştiren Schumpeter'e de değinmekte fayda var. Kirzner'ın girişimciyle Schumpeter'in girişimcisi arasındaki fark kısaca ilkinde girişimcinin dengeye doğru yönelişi sağlayan aktör olması, ikincisinde girişimcinin dengeyi bozan aktör olması şeklinde nitelendirilebilir. Öte yandan, Schumpeter'de girişimciler teknoloji rekabeti yaparken, Kirzner fiyat rekabeti noktasında yerleşik iktisatla aynı görüştedir. Her iki rekabet türüyle ilgili daha fazla bilgi için bkz. (Kirzner, 1973: 125-131)

⁶Kirzner'ın girişimci davranışını açıklarken kullandığı fırsatçılık (*alertness*) kavramı ile işlem maliyetleri iktisadının kurucusu olarak kabul edilen Oliver Williamson'ın fırsatçılığı (*opportunism*) birbirine karıştırılmamalıdır. Kirzner'da kâr fırsatlarının görülmesi planlı bir düşünenin sonucu olarak görülmez. Örneğin girişimci, caddede duran parayı bulmak gibi tamamen tesadüfi bir şekilde kâr fırsatı ile karşılaşabilir. Williamson'ın fırsatçılığında kasıt ise bireylerin “sınırlı rasyonellik”le hile amacıyla kendi çıkarı peşinde koşmasıdır (Yılmaz, 2002).

rekabet, neo-klasik analizde arz-talep kanununun özünü oluşturur ve devlete rekabeti korumak için anti-tekel politikalarla piyasalara müdahale etme görevini yükler. Bu tip bir tam rekabet varsayımı, Kirzner'a göre sadece analizin gerçek dışı olmasını beraberinde getirmez; bu varsayım aynı zamanda arz-talep kanununun tüm ekonomik içeriğini de yok eder. Kirzner (2000: 69-70)'a göre *“Tam rekabetçi bir piyasada, tek olası fiyatın denge fiyatı olduğunu göstermek, başlangıçta varsayılan durumu anlamsızca yeniden ortaya çıkarmaya çalışmaktır. [...] arz ve talep eğrilerinin kesiştiği denge noktasının dışındaki bir nokta ancak tam rekabet durumunu tanımlayan şartlardan bazısı ya da hepsini iptal etmek suretiyle analitik olarak var olabilir.”* Bu durumda (tam rekabet şartlarının bazısının olmadığı durumda) ise dengeye doğru yöneliş zaten söz konusu olmayacaktır.

Kirzner'da rekabetçi piyasa, hiçbir katılımcının piyasa gücüne sahip olmaması olarak değil, hiçbir katılımcının piyasaya girişte piyasa dışı engellerle karşılaşmaması olarak tarif edilir. Burada “piyasa dışı engel”den kasıt işlem-üretim maliyetlerinin yüksekliği değil, devlet tarafından getirilen “piyasaya giriş engelleri”dir (Kirzner, 2001: 70). Çünkü bir piyasaya girmek demek, bir kimsenin bu girişi ekonomik olarak cazip bulması durumunda piyasaya girmek demektir. İlgili üretim maliyetlerini üstlenmeden piyasaya girebilmek zaten söz konusu değildir. Bir girişimci yapacağı yatırımın beklenen getirisi, katlanacağı maliyetlerden yüksekse o yatırımı yapma kararı alarak piyasaya gireceğinden ve aksi halde zaten piyasaya girme kararı vermeyeceğinden, “üretim maliyetlerinin yüksekliği” rekabeti engelleyen bir unsur olamaz (Kirzner, 2001: 70).

Üretim maliyetleri dışında, klasik görüşte üreticilerin “kötü niyetli” kar maksimizasyonu çabaları (firmaların damping politikaları, şirket birleşmeleri, ortak fiyat belirleme gibi) sonucu piyasanın (yerleşik iktisadın kavram çerçevesinde) rekabetçilikten uzaklaşması; Kirzner (2001: 71)'a göre tamamen girişimcilerin rekabetçi hareketleri olarak görülür ve etkinliğe doğru bir yöneliş ifade eder. Örneğin neo-klasik analizde anti-rekabetçi olarak nitelendirilen şirket birleşmeleri, Kirzner'a göre üretimde düşük maliyetlere ulaşma çabasıdır ve rekabetçidir. Özetle, firmaların geleneksel kavramsallaştırmada “anti-rekabetçi” olarak nitelendirilen adımları, piyasa süreci teorisinde “potansiyel rekabet” imkânları ve keşif sürecinin başlangıcı olarak değer-

lendirilir (Kirzner, 2001). Ancak buradan piyasaların bütün insani problemlere mükemmel çözümler üreteceği, müdahale edilmemiş bir piyasada mutlak etkinliğin sağlanacağı gibi bir sonuç çıkarmak yanlış olur. Kirzner'ın analizinde kastedilen, devletin piyasada tam rekabetin olmamasından kaynaklanan etkinsiz durumları düzeltmek amacıyla piyasa sürecine müdahale etmesinin, ilgili alandaki o etkinsizliği ortadan kaldıracak olsa da, başka alanlarda yeni etkinsizliklere yol açacağıdır (Oğuz, 2005: 259).

4. Sonuç

Avusturyacı geleneğin neo-klasik denge analizine yönelttiği yukarıdaki eleştiriler, başta Kurumsal ve Post Keynesci olmak üzere farklı ekoller tarafından da dile getirilmektedir. Avusturya Okulu, Kirzner'ın rekabet ve girişimcilik üzerine yaptığı çalışmalarla bir adım daha atarak neo-klasik iktisadın eleştirisinin ötesine geçmiş, bir anlamda kendi mikro iktisat teorisini geliştirmiştir. İktisadi süreçleri açıklarken denge kavramından ziyade dengeye doğru yönelişi incelemeye çalışması, bunu yaparken gerçek hayatı dışlayan varsayımlara başvurmayıp kısıtlı bilgiye sahip insan tanımından hareket etmesi ve neo-klasik analizde ihmal edilen girişimcilik, bir süreç olarak rekabet ve toplumdaki bilginin farklı birimlerde dağılık olmasını analizin merkezine oturtması, piyasa sürecini ön plana çıkaran unsurlardır. Yerleşik iktisadın kavram çerçevesiyle ekonomik hayatı açıklarken kendini gösteren bu farklılık, şüphesiz onun politika önermelerini de farklılaştırmaktadır. Bu alanda umut vadeden çalışmalar yapılıyor olsa da ilgili literatür halen katkı sunulmayı beklemektedir.

Son olarak şunun belirtilmesi gerekir ki, bu makalenin kapsamı içerisinde bulunan çalışma, Avusturya İktisat Okulu'nun piyasa süreci teorisine bir giriş niteliği taşımaktadır. Bu makalede piyasa süreci yaklaşımının Mises-Hayek-Kirzner'dan ibaret olan genel çerçevesini çizilmiştir. Piyasa süreci teorisi, burada ele alındığından çok daha geniş kapsamlı ve gerek metodolojik, gerekse politika önerileri bağlamında yapılan tartışmaları içerisinde barındırmaktadır.

Kaynakça

- Acar, Mustafa (2010), "Avusturya İktisadının İktisadi Düşünceye Katkıları Üzerine", *Liberal Düşünce*, 59-60, 203-214.
- Alp S. ve Karakaş A. (2008), "Asimetrik Bilgi Teorisi Karşısında Hayek'in Ekonomik Yaklaşımları: Karşılaştırmalı Bir Analiz", *Liberal Düşünce*, 51-52, 215-230.
- Alp S. ve Karakaş A. (2009), "F. A. Hayek'in Saf İktisat Teorilerine Bir Bakış", *Akademik Bakış*, 18, 1-22.
- Alp, Salih (2010), "Avusturya Okulu Bilgi Teorileri ve E-Ticaret Çerçevesinde Akerlof'un Limon Piyasa Modelinin Değerlendirilmesi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5 (1), 175-190.
- Bocutoğlu, E. ve Ekinci, A. (2010), "Avusturyacı Konjonktür Teorisi ve Küresel Kriz", *Liberal Düşünce*, 59-60, 131-140.
- Hayek, Friedrich A. (2007), "Bilginin Toplumda Kullanımı", Çev. Turan Yay, *Liberal Düşünce*, 45-46, 165-176.
- Kirzner, Israel M. (1973), *Competition and Entrepreneurship*, (Chicago: University of Chicago Press).
- (1994), "Menger'den Hayek'e Avusturya İktisat Okulu", Çev. Coşkun Can Aktan, *Türkiye Günlüğü*, 30, 39-45.
- (2000), "Arz ve Talep Kanunu", Çev. Fuat Erdal, *Liberal Düşünce*, 19, 67-69.
- (2001), "Piyasa Rekabetinin Dayanılmaz Gücü", Çev. F. B. Özgen, *Liberal Düşünce*, Sayı: 21, 69-72.
- (2001a), "Bir Bulmaca ve Çözümü: Profesör Ahiakpor'un Eleştirisine Cevap", Çev. E. Acartürk, *Liberal Düşünce*, Sayı: 122, 141-142.
- (2010), "Mises ve Onun Kapitalist Sistem Anlayışı", Çev. Turan Yay, *Liberal Düşünce*, 59-60, 7-20.
- Oğuz, Fuat (1999), "Hayek'in Pratik Bilgi Anlayışı Üzerine Kısa Bir Yorum", *Liberal Düşünce*, 16, 92-103.
- (2001), "Piyasa Süreci Teorisi: Tarihsel Gelişim", *Liberal Düşünce*, 21, 73-85.
- (2001a), "Rekabet, Girişimcilik ve Keşif Süreci", *Liberal Düşünce*, 23, 83-93.
- (2005), "Bilgi, Regülasyon ve Rekabet: Bir Piyasa Süreci Yaklaşımı", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6 (2), 253-267.
- Tullock, Gordon (2010), "Mises ve Bilimin Diyaloğu", Çev. Turan Yay, *Liberal Düşünce*, 59-60, 21-24.
- Yay, Turan (2004), "Avusturya İktisat Okulunun Tarihsel Gelişimi ve Metodolojisi", *Piyasa*, 11, 1-29.

--- (2010), “Avusturya Okulu Mikroiktisadı: Dinamik Rekabet ve Girişimsel Keşif Süreci Olarak Piyasa”, *Liberal Düşünce*, 59-60, 25-51.

Yayla, Atilla (2002), *Liberalizm*, (Ankara: Liberte Yayınları), 4. Baskı

Yılmaz, Ferudun (2002), “Güç İlişkileri ve Firma Teorisi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 57 (1), 157-176